

I. O touze žít a být svobodný, o lidských hodnotách a spravedlnosti. Život v totalitě a demokracii

Rozhovor Martina Soldáta s Vladimírem Benáčkem pro Institut pro péči o kulturní a intelektuální dědictví. První revize z 5.3.2020. Druhá revize z 9.2.2025

Vladimír Benáček, *1946, český ekonom, vysokoškolský pedagog na Institutu ekonomických studií Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy, dříve působil v Ekonomickém ústavu ČSAV. <https://benacek.net/index1.html>

Pro mladé – dávná historie k zapamatování, pro starší – stálá aktuální témata, která se vykládají dnešní politickou, sociální a ekonomickou mapu naší vlasti. Mám na mysli procesy v období před a po roku 1989. Dvoudílná analýza českého ekonomy Vladimíra Benáčka, jenž prožil část svého profesního života v Ekonomickém ústavu a nyní působí jako pedagog na IES FSV Univerzity Karlovy, nabízí polemický pohled na vývoj a stav naší společnosti opřený o důkladnou znalost ekonomického prostředí. Uvádí nás také do zákoutí Ekonomického ústavu, v němž pracovali přední představitelé, jenž jsou podepsáni za hlavními transformačními zákony a redefinicí řádu, který máme nyní a o nějž pečujeme s rezervovaností. Martin Soldát

Dialog byl pořázen během konce roku 2019 v Praze.

... K rozhodujícímu roku 1989 ...

MS: Jaké máte vzpomínky na proměnu, jež se v roce 1989 udála?

VIB: Během pár dnů došlo k sociálnímu zvratu, kdy se masy lidí najednou odhodlaly své potupné masky konformismu odhodit. Étos svobody zde pak fungoval až do konce tisíciletí, byť vratkost konceptu, který přišel s rokem 1989, se začala projevat už s rokem 1996, když Václav Klaus končil.

MS: Rád bych se zeptal, co považujete za hlavní impuls změn?

VIB: Byla zde trvalá a ohlupující nesvoboda – politická, ekonomická a osobní. Režim nenabízel lidem normální možnost se kreativně identifikovat a být unikátní bytostí. Člověk se musel přetvařovat, podlézat, lhát a být srovnáván „do latě“. Poté udělal malý krůček, ale přesto mu někdo šlapal na paty a začal mu ten pokrok vytýkat. Lidé toužili po změně, ať by byla jakákoli. Proto listopad roku 1989 nabídl tak snadno totální převrácení systému. Společnost do roku 1994 žila iniciativou zdola. To je spontánní kreativitou – jak tou materiálně tvůrčí, tak i tou přerozdělovací, někdy až destruktivní. Zde mám na mysli přivlastňování si majetku, nad kterým nebděl jasně určený vlastník. Toho byla všude spousta a z něho krev netekla. Zasahuje to až do pojmu „rozkrádání“. Ne, že bych se ho zastával, ale všude byly otevřené příležitosti a ty vyzývají k akci. Jejich zneužití to jsou rizika osobní svobody, jejímž mantinelem byla tehdy vlastně jen morálka komunismem hodně oslabená. Podívejte se na možnosti, které člověk tehdy měl! V jeden moment se rozhodl a tentýž den mohl začít něco totálně nového, aniž musel psát stohy

žádostí a vysvětlování. To je dnes stěží myslitelné. Přitom si stále myslím, že valná většina svobodných rozhodnutí byla kreativní a s přínosem pro celou společnost.

MS: *Ano, to máte jako se zakázaným ovocem. Nemůžete-li je dlouho zakusit a najednou přijde, máte možnost, kterou hédonicky využíváte. Jsem přesvědčen, že rok 1989 byl též výslednicí gorbačovského uvolňování.*

VIB: Utéct z komunistického jha revolucí, ze zla, jehož opratě byly v rukou sovětského vládce a který by byl ochoten zopakovat invaze roku 1956 a 1968 - zvláště pokud by měl v každé satelitní zemi vycvičené domácí loutky – bylo i za Gorbačova stále riskantní. Na revoluci neměla ani polská Solidarita a ta měla celonárodní podporu. Utéct se však dalo evolucí, o kterou usiloval i Gorbačov a velkoryse (či naivně?) nechal evoluci probíhat i u satelitů. S předstihem několika let to jako první pochopili v Polsku a pak v Litvě. Po nich Maďaři. Češi se raději drželi v závětrí. Mohu to demonstrovat na konkrétní skutečnosti. V roce 1986 jsme se na Ekonomickém ústavu ČSAV rozhodli, jako buňka spiklenců, udělat pořádnou „kapitalistickou“ konferenci, na níž jsme se chtěli také sami předvést jako originální výzkumní inovátoři.

MS: *Co myslíte spojením „pořádnou kapitalistickou“?*

VIB: Se skutečnými ekonomy kapitalistického světa, a navíc podle jejich definice ekonomie. Taková konference zde nebyla 50 let – ani v roce 1968 na to nedosáhli. Byla připravována tři roky a museli jsme neustále čelit podrazům od kdekoho. Někomu vadil náš nezávislý výzkum, někteří nechtěli, abychom pozvali toho, pak onoho, do čehož se míchal jak městský, tak ústřední výbor KSČ. Zastavit to sice nešlo, ale stavět bariéry, to se považovalo za normu. A to jsme se nacházeli v plné gorbačovské perestrojce. Konání konference „Micromodels“ bylo v březnu roku 1989 v Liblicích na zámku ČSAV. Do posledních momentů nebylo jisté, zda proběhne podle našich představ. Například vízum prof. J. Vaňkovi z Cornelli v USA (nejslavnějšímu českému ekonomovi) bylo uděleno až po půlročních tahanicích s vnitřníky těsně před akcí. Nicméně, na samotné konferenci byla naprosto svobodná atmosféra. Dávali jsme si záležet, aby se tam nedostal žádný marxista, či konfident StB, byť si nejsem jist, zda to druhé se nám opravdu povedlo. Musím ale kvitovat, že po konferenci nám nikdo nešel po krku a dokonce jsme mohli využívat navázané kontakty v Německu a USA, například ke studiu privatizace.

MS: *Vidíte sám, že režim měl zájem o proměnu, i když je zřejmé, že v Československu to šlo velmi pozvolna.*

VIB: Jen se podívejte na slavný Prognostický ústav, který oficiálně s ničím převratným nad rámec JZD Slušovice nepřišel. Jeho Prognóza 2010 byla po celou dobu tajná – určená jen pro „věrchušku“. Tomáš Ježek o jejich celoustavním výzkumu příliš pochval neměl.

MS: *Ještě zde byl Ekonomický ústav.*

VIB: To byl můj ústav a ani tam se oficiálně nic systémově převratného nechystalo. Vše zásadní probíhalo v šedé zóně čistě na neformální spiklencecké bázi. Tam se probírala témata jako skutečné behaviorální aspekty fungování socialismu, privatizace, samostatné komerční bankovníctví, ekologie, uvolnění měnového kurzu nebo liberalizace zahraničního obchodu. Publicita nad rámec autocenzurovaných interních výzkumných zpráv možná nebyla. Tímto oficiálním opatrnickým se naše společnost výrazně odlišovala od mnohem uvolněnější vědecké atmosféry v Maďarsku nebo Polsku. Přesto všechno mohu říct, že jsme se v mnohém Maďarům a Polákům vyrovnali.

MS: *Tuším Ekonomický ústav byl pod ČSAV – Československou akademií věd.*

VIB: Instituce ČSAV v tomto ohledu byla požehnáním. Vedení a stranický dozor ústavu byly sice otravné, ale nechaly lidi žít, pokud se smířili s příkořím. Zásadním byl dobrý přístup ke světové literatuře, počítačům a možnosti dělat si vlastní „západní“ výzkum. Na Západ se ale skoro nevyjíždělo. Nicméně, oba ústavy vygenerovaly plejádu lídrů sametové transformace, což bylo bezprecedentní. To za cenu, že se v komunismu museli přetvařovat, vstoupit do strany a občas hodit propagandistický materiál, či chodit na brigády. Tím se vykupovali.

MS: *Shodou okolností – ti, kteří pracovali, ne všichni byli straníky. Václav Klaus nebyl ve straně.*

VIB: Těch výjimek tam pár bylo. Ostatní byli ve straně, byť pak do 30. listopadu 1989 skoro všichni vystoupili a na štědrého Mikuláše organizaci KSČ zrušili.

MS: *Vím, že lidé se scházeli na přednáškách.*

VIB: Šlo jednak o Klausovy semináře v bance (zakázané v r. 1986) a Zemanovy ve Sportpropagu (zakázané v r. 1984). Ty ale neměly až tak metodologicko-výzkumný charakter. Důležitější byly neformální semináře mikroekonomie (J. Hlaváček, D. Tříška) od r. 1984, či makroekonomie (V. Dlouhý) od r. 1986. Interní skripta mikroekonomie z r. 1986 mohla svou náročností a rozsahem směle konkurovat top učebnicím z USA. Dále soukromé diskuse, například o matematické ekonomii. Tam bylo možné naprosto volně mluvit. Jako člověka mě to ale občas deprimovalo. Proč se mám dívat, zda jsou dveře ¹ dobře zavřené, když jsme se tam sešli?

MS: *Je to důležité pro ty, kdo tuto dobu neprožili.*

VIB: Vysvětlení těch kafkovských rozporů doby je těžko pár slovy sdělitelné, i když setkání sama o sobě byla radostí. Mezi ty nejváženější patřili Karel Kouba, Luboš Mlčoch a Tomáš Ježek pro jejich vysoký morální kredit disidentství. Za teoreticky nejoriginálnější byli považováni Jiří Hlaváček s jeho analýzou socialistického homo assecurans, to je člověka, který se místo tvorby nových hodnot kreativně bránil, aby nic takového moc dělat nemusel a nenesl žádné riziko. Dále Luboš Mlčoch s hypotézou centrálního plánování obráceného naruby, kde centrální plánovači jsou jen loutkami silných monopolů. Nebo Dušan Tříška s jeho zcela nekonvenčními mikroekonomickými modely imperfektních kontraktů, plných soukromých implicitních reciprocit. Další absurditou je, že jejich originální myšlenky nemohly být publikovány na Západě. Tam, co není publikováno, to neexistuje. Takže jejich příspěvky světovou ekonomii neobohatily.² Je dobré zdůraznit, že nám šlo o rozbor absurdit ekonomického chování lidí za tzv. reálného socialismu, přičemž bylo všem jasné, že k jejich nápravě může dojít jedině přechodem k tržnímu kapitalismu se soukromým majetkem. V tom jsme hned našli souznění s Maďary a Poláky. Kontakty na Slovensku zahrnovaly sociology F. Gála a J. Alana. Horší to už bylo s navázáním podobných kontaktů s východními Němci nebo Sověty, kteří měli striktnější ideologický dozor. Ale i tam existovali lidé tyto názory sdílející. To západní „kremlinologové“ moc nechápali. U nich převažoval názor, že v komunistických zemích se praktikuje centrální plánování, a ne nějaká bastardizovaná pseudo-tržní válečná ekonomika.

---

¹ Šlo například o dveře v nynější reprezentativní místnosti CERGE-EI č. 7 s lunetami, která dlouho sloužila jen jako skladiště, přestože kdysi to byla pracovna guvernéra Národní banky, prof. K. Engliše.

² Jediný ekonom z komunistického světa, který pronikl na Západ ve velkém stylu byl János Kornai, který svými třemi zcela nekonformními knihami z r. 1957, 1971 a 1980 rozvrátil teoretické náhledy na plánování, neoklasickou ekonomii a socialistickou ekonomiku. Je zajímavé, že byl tolerován v Budapešti, Moskvě, USA (Harvard mu udělil profesuru) i v Pekingu. Sovětský Kantorovič získal Nobelovu cenu za matematiku a Kondratiev s Leontievem museli za slávou emigrovat, podobně jako u nás J. Vaněk a J. Kmenta, kteří patřili mezi 200 nejlepších ekonomů v 70. letech.

MS: Nesmíme opomenout pozdějšího centrální bankéře Pavla Kysilku nebo Josefa Zieleniece. On byl šéf autorského kolektivu: Československo na rozcestí.

VIB: Tato práce o hospodářské politice nutné pro nápravu rozvrácené československé ekonomiky, byla jen třiceti-stránkovou boční větví širších teoretických debat, často hluboce matematizovaných. Byla však fantasticky dobře načasovaná na prosinec 1989 a posloužila určitě líp než to, co oficiálně připravoval Valtr Komárek v Prognostickém ústavu. Vraťme se ale k jistým fámám, které přežily už 30 let. *Těmi je rozšířená představa, že jakmile u nás padl komunismus, zaskočení ekonomové na to nebyli připraveni, protože o ekonomice Západu měli jen turistické poznatky. Všichni „vyznávali“ učení Karla Marxe a začali jen převlékat kabáty pod novou rétorikou. Svými improvizacemi nakonec vše zpatlali a vzešla z toho znásilněná transformace, která se údajně měla dělat úplně jinak... ..* Jde o klasické fake news. Ve skutečnosti již v roce 1982, kdy v Polsku probíhaly politické bouře, v Ekonomickém ústavu, kde jsem pracoval, se spontánně dávaly dohromady skupinky lidí, které se vážně zabývaly mechanismy a alternativami ekonomik totalitního režimu. Sice jsme si nedokázali představit, že by se totalita rozpadla během dvou týdnů jako domeček z karet, ale cítili jsme, že liberalizace cen, malých podniků a měnového kurzu by mohly být součástí řešení. Zpočátku jsme si mysleli, že bude více JZD Slušovice, jejich podnikatelsky orientovaní představitelé dostanou více možností si vydělat. Jistá část zisků po zdanění (např. 60 %) se použije k reinvestování a zbytek se rozdělí mezi zaměstnanci. To byly takové zárodky kapitalistického sociál-komunismu, kterými se právě vydávala Čína a které dlouhodobě fungovaly v Jugoslávii (mimochodem, ne moc úspěšně). Především však bylo nutné porozumět „reálnému socialismu“ jako takovému. Brzy převládlo přesvědčení, že všechny systémy vedené komunisty jsou jen omyl dějin, jejichž podstata (tj. nedostatek a neefektivnost) je nereformovatelná, pokud se systém neotevře podnikání, zisku a soukromému vlastnictví kapitálu a politika se neotevře pluralitě.

... Charakteristika systému ...

MS: *To se bavíme o konci oné čtyřicetileté éry, ale co podle vás znamená porozumět komunismu? Snad nalezení odpovědi, proč věci nefungují?*

VIB: Přesně tak. Snahou bylo vysvětlit, jak je možné, že ten systém funguje všude ve světě tak zarputile a nenapravitelně mizerně. Jen si vezměte – český národ byl vzdělaný a pracovitý, ale zaostávání za Rakouskem se každý rok prohlubovalo. Byla snaha zjistit, co jsou mikroekonomické behaviorální základy komunistického systému, který je imunní k reformám. To vysvětlil ekonom Jiří Hlaváček v konceptu „homo assecurans“ – člověka zajišťujícího se.³ Život se společností, a to nejen kapitalistické, má v sobě zabudované biologicky přirozené mechanismy tvorby hodnot. Lidé se předbíhají v různých soutěžích a organizují se. Odměňují kreativitu a trestají krádeže a lenost. K tomu využívají různé institucionální stimuly.

V komunismu je to najednou systematicky naopak. Každý rozumný se snaží zakrýt své potenciály, aby nebylo vidět, že člověk má na něco víc, tj. že může vytvořit něco dalšího, protože by po něm hned někdo jiný mohl požadovat, aby mu to dodal. Protože taková ekonomika je vztah nuceného kolektivního sdílení (tj. komunismu) a chytrý homo assecurans v rámci vlastního lepšího bytí odkryje jen minimální rezervu. O to víc se ale snaží požadovat, aby mu jiní dodali co nejvíce. Systém komunismu je založen na „přežití v pohodlí“ a na neekvivalentní směně. Člověk tam byl vlastně definován jako sociální parazit. Hierarchická politická moc zaručovala, že ten systém byl homeostatický, tj. vždy se vracel do optima požadovaného vrcholem parazitní hierarchie. Ten si obsadili komunisté s jejich policií a armádou. Komunismus, na rozdíl od kapitalismu, byl

³ Viz Hlaváček, J.: Homo se assecurans. Politická ekonomie 35, 6 (1987): 633–39.

politickým a nikoli ekonomickým systémem. Jeho morálka byla „kdo nekrade, okrádá rodinu“. Bohužel, hodně lidí se s ním szilo.

MS: *Ano, vládlo zde „pohlcování potenciálu“, kterým disponuje každý. Na povrch se dostávají spíše negativa než pozitiva jedince.*

VIB: Přesně tak. Mantrou komunismu není kreativita, ale přerozdělování. V 50. letech šlo až přes hranici legalizované krádeže.

MS: *Shodou okolností – přerozdělování využívá stát.*

VIB: Čím dál tím více. Čirá podstata autentického kapitalismu je zaměřit se na výkon jednotlivců, respektive jejich týmů (podniků). Je to podpora schopných, učenlivých a snaživých. Je-li někdo takový, systém mu nahrává, aby byl ještě schopnější. Proti schopným zlodějům má zákony. Přerozdělovat nad rámec rodiny může jen stát, nejlépe pomocí demokracií určenými daněmi. Přirozenou vlastností kapitalismu je nerovnost mezi lidmi, což vede k politickému pnutí.

MS: *V komunistickém systému se uplatňovala podpora všehoschopných.*

VIB: Bohužel všehoschopných v metodách redistribuce a ne kreace, což vydávalo tuto degeneraci za standard. V komunismu na kult přerozdělování navazoval další kult – étos rovnosti. Kapitalismus je étos nerovnosti, či lépe řečeno jedinečnosti. Každý člověk je jedinečný. Některý je obdarován mimořádným potenciálem pro kreativitu, někdo daleko menším. Nicméně, všichni mají možnost mezi sebou své produkty směňovat. V ekonomii se to děje podle principu komparativní výhody. I zde vzniká ve společnosti minorita, které se to celé nelíbí. Jejich útokem je heslo „všichni jsme stejní, a proto rozdílnosti musí pryč“. Komunismus bude mít vždy své znovuobjevovatele – s praporem ideálu věčné rovnosti všech, navzdory realitě jejich přirozené unikátnosti. O to spíš, když je po ruce co přerozdělovat.

MS: *Slovo nenahraditelnost, místo unikátnosti, bychom zde asi neužili, že? Co tím myslím? Někdo vynalezne něco zásadního například Alexandr Fleming penicilin. Flemingy je pak dobré si pěstovat.*

VIB: To jsou ale špičky kreativity. Ti boří hranice historie a objevují nové produkty a nové myšlenky. Musí ale mít mnoho dalších v poli vedle sebe. Masarykova „drobná práce“ je ódou na význam kreativity i těch méně geniálních – potenciálně všech, pokud to těm tvořivějším nekazí, dle přísloví o sousedově koze.

MS: *Díky tomu je obohaceno lidstvo jako celek. Kdyby v kapitalistickém systému nebyla otevřená společnost, kdyby Fleming nedostal příležitost k objevení a rozšíření penicilinu, mnozí by na banální nemoci umírali. Nutno říci, že i komunistický režim poskytoval lidem prostor pro kreativitu. Šlo o vědecké instituce, které se na výzkumu podílely, nemyslíte?*

VIB: Myslím, že východní Němec měl v průměru stejný potenciál kreativity jako západní Němec. V NDR měli také množství výzkumáků. Ve skutečnosti však vytvořili nedostatkového trabanta a wartburga, zatímco ti druzí přebytky BMW a porsche. Podívejme se znovu do Ekonomického ústavu ČSAV v 80. letech, kde výzkumník-nádeník těm o dva stupně výše postaveným zásadně nedůvěřoval. Plus dalším. Celkově jich mohla být tak třetina, který šlo o dolování znalostí o světě. Vytvářeli si až podzemní struktury, které byly otevřené i vůči lidem, i kdyby byli z úplně jiného prostředí, a i kdyby byli na černé listině. To proto, aby měl kreativní pracovní prostředí s lidmi, kterým může důvěřovat a může se s nimi o nápady dělit. Na EÚ ČSAV bylo 120 vědeckých pracovníků, z nichž asi čtyřiceti šlo a vědu konkurence schopnou i na Západě. 40 je vlastně docela silná elita, jakkoli oficiálně neuznaná.

MS: Zde se nám objevuje zvláštnost. Objeví-li něco dítě, případně udělá něco dobrého, má zájem se pochlubit s tím, na co přišlo a raduje se z toho. Vytvořil-li něco člověk ve zvláštním systému, který jsme zde měli před rokem 1989, asi promýšlel: komu já mohu svůj výtvar ukázat, abych za to nemusel zbytečně platit nebo aby mi to neukradli.

VIB: V socialismu se poznání ukazuje „podzemním strukturám“, protože v těch oficiálních je snaha vše radikálně nové raději udusit. Jakmile by nějaký outsider „vyrostl“ z důvodu své kreativity a nedej bože udělal ještě průnik do světa, systém by jej srazil. Nebezpečí nečíhalo ani tak od kolegů z týmu, jako od těch méně inventivních ze sousedství. Navíc tam vládl oficiální dozor, aby i to, co je povoleno bylo zakázáno – od nižších stranických hierarchií až po ústřední výbor. Ti skuteční investigativci věděli, že jejich kreativita závisí na kvalitě jejich podzemí.

... O ekonometrickém modelu ...

MS: Bylo by dobré, abychom si řekli pár slov o EÚ ČSAV, jediné české instituci, kde se formovalo moderní ekonomické myšlení.

VIB: Vlastně jsem měl s Ekonomickým ústavem neuvěřitelné štěstí. V roce 1977 mi z kádrových materiálů záhadně vypadlo, že se mi nedoporučuje studium tzv. vědecké aspirantury (dnes Ph.D.), poněvadž „soudruh Benáček potřebuje vyvrát a pracovat nejdříve v praxi“.

MS: V minulosti se doktorandský titul označoval jako „kandidát věd“.

VIB: A další shodou okolností Ekonomicko-matematická laboratoř při EÚ dostala kvótu na tři nové výzkumníky. Nastoupil jsem jako badatel a programátor na rozsáhlém novém projektu na 10 let, jenž byl složen z 24 modelů, které byly vzájemně propojeny. Daly by se označit jako simulace bilančních rovnováh výroby, spotřeby, zahraničního obchodu, služeb, finančních transakcí a cen v desagregaci na 28 odvětví a několika set základních výrobků na straně spotřeby. Výzkumný tým měl 8 lidí. V té době na podobném projektu pracovali na University of Pennsylvania pod vedením laureáta Nobelovy ceny Lawrence Kleina a na univerzitě v Cambridge pod vedením dalšího nobelisty – Richarda Stonea. Přiznávám, že jsme na jejich prestiž dosáhnout ani prstem nemohli, přestože jsme byli v rámci komunistického světa unikátní. Počítali jsme to na nesrovnatelně menších počítačích⁴ a publikovat výsledky v západních časopisech nebylo povoleno. Takže získat renomé nebylo ani kde. Navíc zde byla i neustálá opozice zevnitř s typicky kafkovskými argumenty zleva i zprava: jednak, že modely nejsou marxistické (příčemž marxismus žádné aplikované modely neměl) a jednak, že dané západní modely nelze aplikovat na komunistickou ekonomiku, což bylo rovněž nefér. Nicméně, za období 1977-1989 jsme dokázali naplnit reálnými daty všech 24 modelů, čímž jsme komplexně zmapovali situaci v československém hospodářství v období 1980-87 – a to do detailu všech 28 odvětví.

MS: Co znamená „mapovat hospodářství“? Člověk si může říci: vstupní podklady, empirickou bázi, dnes zajišťuje Český statistický úřad. Jak to bylo v době normalizace? Bylo to vůbec kreativní?

VIB: S daty to bylo podobné jako nyní. Statistický úřad fungoval za socialismu docela spolehlivě, i když ceny vykazujících podniků nezohledňovaly kvalitu výroby nebo rozsah přebytku reálné poptávky, jak je tomu v tržních ekonomikách. Jen si uvědomte – člověk musel dát dohromady tisíce údajů ze statistických ročenek, přičemž se musely vyřešit rozpory ve vstupních datech (např. mezi fyzickým kapitálem a investicemi nebo poptávkou a nabídkou spotřebních statků).

MS: Můžete prosím popsat vaše zkoumání blíže?

---

⁴ Počítač IBM 360 byl omezen vnitřní pamětí 64 tisíc znaků, resp. 16 tisíc čísel, což bylo 62-krát méně, než mají dnešní notebooky např. se 4 GB paměti. Osobní počítače značky Wang se začaly používat tak od r. 1984.

VIB: Pro představu: Modely výchozích dat byly analyticko-explanatorní. Modely prognóz (např. pro 1988-2000) byly bilančně-preskriptivní a částečně optimalizační. Šetření představovaly časové řady na počítači a bilance mezi vstupy a výstupy, respektive mezi poptávkou a nabídkou. Ty jsme museli dávat do souvislostí podle ekonomické teorie – samozřejmě té západní. Základem byly 4 modely pracovních sil, vzdělávání, kvalifikace a očekávaných příjmů a výdajů obyvatel. Z těch se odvozovala očekávaná spotřeba podle zhruba 120 druhů zboží a 28 odvětví. Na to navazovaly modely růstu výroby, input-output, investic, cen, zisků, financí, daní, státního rozpočtu a zahraničního obchodu v rozdělení na východ (ruble) a západ (dolary). Ten konglomerát modelů byl unikátní. Byl rozsáhlejší než nynější CGE modely celé ekonomiky.

MS: *Udělejme zde skok do přítomnosti. Česká národní banka pro popis českého hospodářství využívá Dynamic stochastic general equilibrium model, který má přibližně 100 rovnic.*

VIB: To je makroekonomický model, jemuž chybí odvětvová a výrobová desagregace. Navíc software je standardizováno pro celý svět. My jsme museli vše navrhnout a naprogramovat sami. Počet řešených rovnic byl několik tisíc. Samozřejmě, po pádu komunismu už nikoho nenapadlo, že by se pokračovalo v tak rozsáhlém výzkumu, protože rozhodování o ekonomice se stáhlo z centra do rozhodování jednotlivců na podnikové úrovni. Systematickému rozboru české ekonomiky se u nás už delší dobu nevěnuje prakticky žádný výzkumák, natož univerzity. Shodou osudu, až komickou, v roce 1989 byl po 13 letech systém modelů završen prognózou tisíce ukazatelů dle specifikovaných tří scénářů tří stupňů socialistických reforem (!). Režim padl právě včas, aby se v realitě implementovaly ony obrovské fundamentální změny, o nichž se nad modelem debatovalo výhradně v akademickém zákulisí.

MS: *S jakým časovým obdobím model počítal?*

VIB: Model byl dělán se zdánlivě absurdní predikcí na 10 let, tj. co by se tak dalo zhruba očekávat mezi lety 1990–2000.⁵ Samozřejmě, oficiálně se zcela abstrahovalo od systému řízení, soukromého vlastnictví a odchodu z Byzance do moderny, i když všem bylo zcela zřejmé, že za stávajícího systému fungování státních podniků k žádným kvalitativním zvrátům dojít nemohlo. Naším úkolem bylo primárně poznat stav tehdejší ekonomiky a až sekundárně kvantifikovat, co by vyžadovalo změnit, aby se dosáhlo zadaného žádoucího stavu výroby. Scénář C byl pokračováním minulých trendů. Scénář B monitoroval cíle plánovačů „zdokonalujících soustavu řízení“ a scénář A byl modelem rychlého růstu spotřeby. Ukazoval co by se mělo změnit, aby bylo takového cíle dosaženo – například produktivita práce a změny ve struktuře investic a zahraničního obchodu.

MS: *Šlo o věštění z koule.*

VIB: Z koule ne, to dělali jiní, tehdy i dnes, zejména makroekonomové. Bylo to věštění, jak přemostit strukturální a efektivnostní charakteristiky v datech 80. let do možných dat 90. let, v nichž byl určen strukturovaný cíl finální spotřeby. Byl to vlastně technický úkol – příliš šidit se při tom nedalo. To jsou simulační modely tzv. indikativního plánování. Byly tam scénáře: optimistický, střední a pesimistický. Stačilo ten první přejmenovat na scénář s privatizací, devalvací a daňové revoluce a tím by se nasimulovaly možné post-sametové změny. Samozřejmě, modely absolutně neaspirovaly na to, že by se podle nich dal řídit stát. Ale pokud jste měli data, která byla seřazena a dána do teoreticky určených příčinných vztahů poptávek a nabídek, byl s to signalizovat jisté scénáře, například o potřebách investic, realokaci pracovníků

---

⁵ Na úplně jinou, nemodelovou metodiku k predikci 1990-2000, přistoupil Prognostický ústav v r. 1987. Jejich výsledky byly charakteristicky zcela utajovány a zůstaly nepublikovány až do dneška. Žádná oficiální spolupráce tehdy neexistovala, ani komunikace, vyjma té podzemní.

a obchodu a změnách cen dle těch diktovaných světovým trhem. A zejména o změnách v efektivnosti zdrojů práce a kapitálu, aby se docílilo například šedesáti-procentní úrovně Rakouska. Jde o myšlenkové experimenty, které stojí na datech a které se musí nějak interpretovat. Všechny myšlenkové experimenty jsou svým způsobem akademickou hračkou. Podobně si hrají i matematikové, fyzikové nebo biochemikové. Těm to ale málokdo vytýká. Jejich hračky plodí výsledky.

MS: ... těm, kteří se v angličtině nazývají „policy-makers“, jsou odpovědni za stav a směr plavidla jménem Československo, případně Česká republika.

VIB: Důležité je sdělit, že plánovací sféra a její policy-makers o žádné velké simulace nestáli, protože jejich výsledky signalizovaly stagnaci ekonomiky zapouzdřené do socialismu. Ti si řídili ekonomiku podle svých zájmů, jak to pregnantně popisovali J. Hlaváček a L. Mlčoch. Z toho se dalo odvodit, že „reálný“ socialismus je nereformovatelný a žádných velkých aspirací schopen není. Dokonce už ani ne v oblasti válek, na což byl nejlépe stavěný.

... Otázka kvality empirických dat ...

MS: Ještě bych se zeptal na jedno – a to zásadní: jak kvalitní byla empirická data? Nebyla tam snaha podvádět?

VIB: Snahu podvádět ten systém měl zabudovanou vnitřně, kdy masa nesmyslně vyrobeného železa, betonu, uhlí a vojenského materiálu byla převáděna na ukazatele životní úrovně. Jsem přesvědčen, že statistický úřad podváděl hlavně cenovými indexy, protože těmi je dosti arbitrárně určován reálný růst HDP ve stálých cenách. Pokud by inflace byla vykázána vysoká, reálný růst by byl malý. Lze tvrdit, že statistický ústav šidil tím, že vykazoval nižší inflaci, než jaká byla.⁶ Jinak si myslím, že statistici byli jinak poctivými technokraty. Co jim nahlásily podniky, s tím pracovali, už neměli motiv falšovat, přestože se vědělo, že výroba mnoha podniků měla malý, ne-li záporný, užitek. Naše modely v EÚ byly založeny na skutečných nominálních datech. O šizení inflace jsme věděli. Bylo nám známo, že čtyřprocentní tempa růstu jsou podvodem a skutečná tempa růstu dosahují procenta a půl, což se snadno zjistilo, pokud se místo oficiální inflace zadala ta reálnější. Mezi výzkumníky nikdo neměl zájem budovat potěmkiniády. Kromě hrdosti na vlastní práci jsme žádný další motiv neměli. Pochybení ve statistikách se snadno zjistila z trendů časových řad a data se uvedla do pravděpodobných hodnot.⁷

... Otázka nízké dynamiky v hospodářské soustavě v kontextech ...

MS: Řekněme si též pár slov o akumulaci bohatství v minulosti. Po roce 1948 zde existovaly dvě etapy. První dynamická, která pak měla být reformována a pak období podstatně slabší, které vyústilo v pád systému.

VIB: Uvědomme si, co se rozumělo pod pojmem „bohatství“ za komunismu. Určitě to nebylo spotřební zboží. Pamatuji se na fronty v obchodech s válečným lístkovým systémem (poukázkami na konkrétní zboží místo peněz), který sice končil v r. 1953, ale fronty zůstávaly neztenčené dál. Pokud pod „dynamikou“ máte na mysli monstrózní stavby hutí v Košicích a Ostravě, hliníkárný

⁶ Je zajímavé si připomenout, že po pádu komunismu svou strategii obrátil – vykazoval až do r. 2004 větší inflaci, než jaká ve skutečnosti byla. Bylo hodně těžké odhadnout, zda za zvýšením cen nestálo zvýšení kvality. Snazší bylo se tím nezabývat.

⁷ Jednalo se například o chybu v podnikových podkladech, kde se udělala chyba v desetinné čárce. Nejčastější to bylo u dat exportu a importu v hodnotách a kilogramech, kde byl navíc problém s měnovým kurzem, který podléhal stovkám tzv. cenových přírážek a srážek. Hodnoty jsme o to korigovali. Zahraniční obchod za komunismu byla absurdita nejhrubšího zrna. V žádné zemi RVHP si s tím poradit nedokázali – na rozdíl od transformace 1990-92, kdy to proběhlo téměř jako zázrak.

ve Žiaru nad Hronom, niklovky v Seredi, série těžkotonážních zbrojovek, atd., pak tento druh dynamiky v 50. letech, dirigované z Moskvy, ekonomiku přivedl k vyčerpání už od r. 1956 na dalších 10 let. V minulém režimu bylo možné postavit dům, mohl jste mít auto, mít lepší chatu. To vše fungovalo, ale jen pokud jste měl razítka s povolením, konexe a šikovně vlastní ruce. To však je akumulace bohatství neposilující budoucí rozvoj. Opravdová akumulace kapitálu spočívá v efektivním řízení podniků, zejména malých a rodinných podniků, které nejen, že generují zisk, ale ten o to efektivněji samy investují. Nic takového však socialismus v sobě neměl. Zisky tvořil bohatě tím, že okrajoval mzdy, ale investovat s inteligencí neuměl. Závratných investičních 30-40 % HDP končilo z větší části v černých dírách. Mantra socialismu „investovat do pomoci slabším“ je vlastně anti-Darwinovská.

Podnikatelské iniciativy jednotlivců byly v podstatě neprůchozí. Vlastně jste nemohl být ani soukromý holič. Všechny reformy – včetně Šikovy – byly povrchní, poněvadž nesáhly na podstatu komunismu, což byl přerozdělovací systém. Úspěšný podnik, místo aby se autonomně rozvíjel, odváděl zisky do státního rozpočtu, kde se použily na podporu neúspěšných podniků. Podívejme se na model exportéra. Pokud získal mimořádně velkou zakázku – žádné devizy se mu do rukou stejně nedostaly. Motiv „být úspěšný nad plán“, byl minimální.

MS: *Právě ekonom Ota Šik měl zájem, aby podniky byly autonomními jednotkami a soutěž byla zdravým motorem rozvoje hospodářství.*

VIB: Ota Šik dobře chápal, že na komunistickém systému je něco prohnílého, přestože tomu dlouho iniciativně napomáhal. Reforma podporovala odměny schopným a aktivním, a rovněž zadržování části zisků. Byla tam obsažena ochota autonomně rozhodovat. To však bylo jak nedostatečné, tak v ideologickém konfliktu s komunismem, pokud by se reforma rozvinula naplno. Z těch „gulášových“ reforem byly čtyři cesty ven:

- a) Okupace sovětským bratrem.
- b) Pohodová stagnace typu „ani ryba ani rak“, jak to bylo v Maďarsku nebo Jugoslávii.
- c) Pád komunismu po vzoru Finska.
- d) Komunistický kapitalismus, což je současná čínská cesta. To poslední by vyžadovalo vládu neototality trvající na absolutní loajálnosti soukromých oligarchů, kterým se dává volná ruka k podnikání.

... Nefunkčnost systému ...

MS: *Pokud jste se zabýval nefunkčností hospodářského systému, ptal jste se, proč jsme my – Češi, přijali tak často to, co pak šlo proti nám samým?*

VIB: Tato otázka mne honí už léta. Proč jsme přijímali v 9. století Byzanc, když Řím byl v sousedství?; proč Přemysl Otakar II. nebyl diplomatičtější?; proč po geniálním Karlovi IV. jsme přehodili výhybku k militantnímu husitství?; proč ze slávy Rudolfa II. se tak záhy přešlo na neslavného Fridricha Falckého?; jak lidé se všemi trumfy k evropské elitě mohli až tak zbrkle v r. 1946 přejít ke generalissimu Stalinovi, když bylo nadmíru jasné, že je to cesta k burlakům? Má teze je, že Češi mají v sobě geny odvážných politických inovátorů, ale jejich myšlenkové experimenty až příliš často bloudí v koncovkách. Místo sdílené suverenity, dané jejich geografickou polohou a menším rozměrem, aspirují na pozici velmoci, ale končí nakonec ve statutu Liliputů – ilegálů a tím i outsiderů. Společným jmenovatelem toho je víra v lepší časy, ale víra v něco jiného, než je realita mainstreamu. To je vlastně něco nadmíru pozitivního – je v tom duch podnikatelství. Chybí mu však jen lepší práce s informacemi, které se nahrazují sněním.

MS: *Čím to, že vznikla První republika?*

VIB: Národ to tehdy ve svém podnikatelství dokázal využít geniálně! V období 1848-1918 se zde vytvořila takřka z ničeho osvícená elita: politická, hospodářská i kulturní. Lze možná namítnout, zda bylo rozumné až tolik „skřípnout“ 3 miliony Němců jako odplatu za Husa a Bílou horu. Předvídat nástup Hitlera však nemohl nikdo. I tak byli Němci a Židé ekonomičtí tahouni 1. republiky. Od roku 1930 mělo Československo značné ekonomické a geopolitické problémy. Ztrácel se německý a rakouský trh. V roce 1938 se nedostalo nad úroveň roku 1929. Těch šest slavných českých let, kdy se u nás akumulovalo bohatství „čínským růstem“ bylo od 1924 do 1929. Je to také období české velké svobody a spolupráce se sudetskými Němci, Slováky, Židy a Rusíny. Umělo se využívat ekonomické spojenectví s Rakouskem, Německem a Jugoslávií. Pak přišel nezastavitelný Hitler. Židů nás zbavil on a my jsme se nato zbavili 3 milionů Němců. Tímto krokem jsme se sami pošpinili. Proč se neudělalo gesto, a nepřišla velkorysost? Kolaboranti mezi nimi mohli být i tak potrestáni.

MS: *My Češi jsme měli jít cestou milosrdenství.*

VIB: Máme-li se bavit o české historii od konce války, měli bychom si uvědomit, že to vyhnání Němců, které sem začal zvat Přemysl Otakar II., bylo klíčové. Následně z toho vyplynul druhý klíčový omyl. Ve volbách roku 1946 se Češi oportunisticky přimkli k „tomu tam ruskému dubisku“ na svou obranu.

MS: *Ne na Slovensku – jako by tam věděli, kdo jsou to komunisté.*

VIB: Můžeme říci, že Češi s sebou strhli do hlubin Slováky, z nichž si 70 % si bylo dobře vědomých, kam se to dubisko nakloní. Slováci si odvedli svou příklonnost k demokratickému Československu masovým povstáním 55-tisícové armády proti nacistům v srpnu 1944. To byl mimořádný heroismus, i když povstání bylo poraženo.⁸ Myšlenky demokracie západního stříhu však na Slovensku přetrvávaly. V roce 1946 jsme si tak vynesli ortel na dalších 43 let. Šlo o selhání svobody. Místo osobní odpovědnosti za budoucnost se zvolilo „bezpečí“ za hradbami mezinárodní totality s dobře zamřížovanými okny, jakoby 6 let nacistické totality bylo inspirací.

MS: *Degradace tvůrčích sil člověka.*

VIB: Dědictví neseme neustále s sebou. Zápas se svobodou, vlastní tvořivostí a odvahou být solidární s vnějším okolím, na rozdíl od toho být černým pasažérem, probíhá v myslích nás všech neustále. Je mi záhadou co člověka aktivuje, aby si vybral to náročnější cestu. Občas mi připadá, že Češi za svou sociální normu považují status „protestanta“, to je člověka protestujícího, ať už ve formě ilegála, disidenta a člověka z podzemí nebo jen hledače jiných cest, než těch osvědčených. Je to program s dominující negativitou. Nebylo by lepší usilovat o konsensus a kooperaci při vytváření svobodné společnosti a vymanit se z provinciality?

... Český exil ...

MS: *V této příležitosti bych zmínil fenomén, který je zásadní pro naši vlast. Ti, kteří cítí potenciál a nejsou zde přijímáni, raději volí exil. Právě tito jedinci jsou schopni žít ve svobodné společnosti a nemají statut „ilegála“.*

VIB: To je přirozené, i když Česko není typickou zemí exulantů. Když jsem si zvolil exil a uprchl do Velké Británie v roce 1968, zjistil jsem hned v Doveru, i bez libry v kapse, že jsem někdo úplně jiný. Předtím byl člověk zaháněn do kouta – jakkoliv vystrčil hlavu, někdo ho přes ni praštil. Přišel-li jsem s nějakým názorem mimo kruh svých důvěrníků, hned mi oponovali. Přišel jsem do

---

⁸ Existenci a cíle armádního povstání komunisté umlčovali tím, že ho lživě zaměnili za povstání partyzánů, jichž bylo zhruba 16 000, většinou pod sovětskými veliteli. Jejich programem byla vláda sovětů. V povstání se také moc nepředřeli. Více v memoárech mého otce na https://benacek.net/Benacek_st_Vzpominky.pdf

Británie a zjistil jsem, že jsem svobodný. Mohu dělat, co považuji za vhodné a všude jsem měl jen zelenou, zatímco v Československu jsem měl na jednu zelenou tak deset červených.

MS: *Jste přesvědčen, že ti, kteří volili exil, obohatili společenství, kam přišli?*

VIB: Tak tomu je téměř vždy. Je-li člověk kreativní, na rozdíl od těch, co touží jen po sociálních podporách, netvoří pouze pro sebe, protože má zájem svůj um prodat. Základem společnosti je směna vlastních produktů a myšlenek. Jak je člověk úspěšný a obohacuje i jiné, je svobodný. Nemůžete-li to předávat, protože všude jsou zábrany, tak jste z logiky věci neúspěšný a současně nesvobodný. Člověk za totality není šťastný a naopak, cítí se šťastným v nějaké ilegální činnosti, protože je to jediná činnost, kde může něco vlastního vytvořit.

MS: *Na druhou stranu – dělá-li člověk něco ilegálně, pohybuje se v mezních situacích. Jste nucen se tázat: co musím udělat, aby se o mé práci dozvěděli ti důvěryhodní? Ne nadarmo se tvrdí, že komunistický režim promrhal potenciál země. Nejhorší je, že Češi byli a jsou odkázáni na „mozky“. Česká krajina není krajinou bohatou na ropu a jiné přírodní zdroje. Naším jediným příspěvkem bylo intelektuální bohatství.*

VIB: Naprosto souhlasím. Je zajímavé, že za císařství jsme byli v područí Rakouska, avšak to se postupně v 19. století stalo liberálním státem, který dovedl „zlaté české ruce“ a zlaté mozky dobře zapojit. Češi byli administrátoři Rakouska – Uherska. Administrovali Bosnu, Chorvatsko, Vídeň, administrovali všemožné instituce a dostávali tam zelenou.

MS: *Shodou okolností – Češi, pokud se chtěli obohatit a získat rozhled, jeli na zkušenou do Vídně, uspořádání Rakousko-Uherska jim jistě otevřelo oči, získali nejen oni, ale i druzí.*

Získal zejména Masaryk, který Československo tvořil jako derivát monarchie, která z něho udělala respektovaného státníka. Další „hlavou“ byl Rašín, poslanec Říšské rady nebo Antonín Švehla, poslanec Zemské rady. Rakousko dávalo na chytré mozky.

... Cesty do zahraničí ...

MS: *Dnes se jich opět tolik nevyužívá jako v minulosti.*

VIB: Budu oponovat, protože mé zkušenosti pedagoga jsou zcela jiné. Například zde na Institutu ekonomických studií Univerzity Karlovy jdou na zkušenou do zahraničí snad všichni. Navíc celá výuka je v angličtině. Ve světě je „na švestkách“ nikdo jen tak nenachytá. Jsou předurčení k úspěchu.

MS: *Jste možná exotickou výspou.*

VIB: Nejde pouze o evropské pobyty Erasmus, jsou zde další dohody mimo EU. Zhruba třetina studentů FSV si na semestr vyjede studovat ven – a pak navíc vyrazí za exotikou nebo na stáž. Máme například studentku, která šla s ruksakem na půl roku do Jižní Afriky dělat diplomku na téma „jak ekonomicky se v buši hospodaří s osly“. Po obhájení se stala šéfovou americké humanitární pomoci pro subsaharskou Afriku. Takových případů je na univerzitě mnoho. Většina naší mladé elity jsou lidé znalí světa a způsobilí pracovat úspěšně kdekoli na světě.

MS: *Jsou jiné typy škol, kde takový drive nenajdete.*

VIB: Schopné lidi nikdo v osobním postupu nezastaví. Co si nalhávat: česká elita zná celý svět – a když ne celý svět, tak vyspělou Evropu. Bohužel, i kdyby jich bylo 300 000, stále to je jen 3% populace. Ta výsledek voleb nezmění, zvláště když politický systém není nakloněn k jejich podpoře.

MS: Toto téma jsem diskutoval s Hynkem Fajmonem, jenž působil deset let jako český europoslanec. Zmínil aspekt českého Honzy, který je za pecí a nesnaží se vyjet, což kontrastovalo s ostatními evropskými národy.

VIB: Mám na mysli mladou českou elitu. To není 51 % populace. Elita je vždy jen hubená minorita. Tak 3 % z populace, či s trochou nadsázky tak 15 %. Nicméně, je to ona, která táhne společnost vzhůru – pokud ji nějaký autokrat nevyřadí v zápalu boje za autentickou provinciálnost. Těch skutečných zápecníků je také jen minorita – hrubým odhadem tak 20-25 procent. V demokracii rozhoduje tak 25+25 procent lidí kolem středu. Dominuje-li mezi nimi zápecnictví – pak je to naše tragická smůla.

... Exulanti, konference, výzkum a kontexty ...

MS: Zpět k exulantům. Jste přesvědčen, že jste přes exulanty mohli navázat kontakty s dalšími institucemi?

VIB: Moment, bohužel se zde musím vrátit k tématu konference Micromodels 1989, kterou jsem zmínil hned na začátku interview, protože to byl skutečný první krok české ekonomie do světa po r. 1968. Cílem bylo probírat se atomy lidské organizace a hledat, jakým způsobem společnosti fungují ve svých základech – ve svých mezilidských výměnách a institucionálních iniciativách k podnikání. Proč někde se bojí bariéry a někde se jen staví.

MS: Tomu právě komunistická ideologie nepřála, ...

VIB: Do té doby jsme byli pro ekonomický svět jen pouští, což oficiálním strukturám vyhovovalo. Pouští přesto, že u nás bylo několik originálních myslitelů, kteří se pohybovat po Západě nemohli. Exulanti, jmenovitě Jaroslav Vaněk a Jiří Staller (oba Cornell University), Jan Kmenta (University of Michigan), Jan Švejnar a Karel Kánský (oba University of Pittsburgh), Josef Brada (University of Arizona), Zdeněk Drábek (tehdy University of British Columbia a The World Bank), Milan Zelený (Fordham University, nebo Oldřich Kýn (Boston University), ty mosty dokázali vystavět a otevřít nás světu už v r. 1989. Pokud k tomu přičteme maďarského exulanta Richarda Quandta, jejich pomoc v českých začátcích byla nenahraditelná. Výsledkem je dlouhodobě elitní postavení české ekonomie v Evropě, což reprezentují CERGE-EI a IES FSV UK a což také souvisí s konferencí Micromodels 1989.

Abych to povídání uzavřel: ekonomická obec byla u nás na transformaci připravena velice dobře. Tři roky jsme v soukromí diskutovali o privatizaci a reforma byla v našich hlavách již rozjeta – a to před listopadem roku 1989.

MS: Můžeme říci, že rozhlížel-li se člověk dostatečně, přijímal signály ze světa, obnova zdravého systému byla možná.

VIB: Připomeňme si, že jsme byli dlouhodobě ovlivněni myšlenkami Maďarů, kde ekonomové měli značnou svobodu a pak ještě Poláků – byla tam Solidarita. Ta tam fungovala již v roce 1980, k níž se přimkla celá fronta ekonomických badatelů. Tím dostali 10 let na přemýšlení jak se nepoddát a vyvrát nad totalitou. Thatcherová byla také inspirací.

MS: Nezapomínejme, že v červnu 1989 se v Polsku konaly svobodné volby, které vyhrála Solidarita na plné čáře, zatímco v Československu byl komunistický režim a na změny to moc nevypadalo.

VIB: V těchto polských volbách podporovalo vládnoucí komunisty (ZSL) s Jaruzelskim v čele méně než 5 % voličů. Ta nechť si pohrávat se socialismem a bratrstvím s Ruskem tam až dosud přetrvává. Polsko je jiné. Má strategii a národní cíl. Chce být evropskou mocností, což lidi motivuje a podporuje budování elity. Zatím se jim to daří.

... Hodnoty společenského systému ...

MS: *Vraťme se ještě jednou k filozofii. Jak se stavíte k hodnotám, které vyznával minulý režim a režim, který přišel po roce 1989. Jaké vidíte jejich limity?*

VIB: Minulý režim byl neudržitelný – s výjimkou období 1966 až srpen 1968, kdy očekávání budoucnosti bylo plné nadějí na zlepšení společenského klimatu. Bylo to zřejmě v naivní víře, že i v socialismu existuje nějaká “lidštější” třetí cesta garantovaná morálkou a rozumností, které povedou k obnově vlastní pozitivní jedinečnosti každého člověka. Člověk tak konečně dostane zase možnost být sám sebou. Až později bylo nadmíru jasné, že to byla utopie, ale tehdy každý cítil, že jedině touto utopickou cestou by se společnost mohla rozhýbat a brzy reálně opustit tu neživotné komunistické pokrytectví. To, že to jde, prokázalo období 1988-90, kdy počáteční nesmělé etické požadavky na spravedlnost a pak na právo, toleranci a individuální svobodu, v rámci vlády jakési osvícenější elity ze stávajících vládců. A i to rychle eskalovalo k požadavkům politické svobody se zcela novými lidmi, pak k ekonomickým svobodám a nakonec k privátnímu vlastnictví výroby a adopci kapitalismu. To bylo pět rychlých kroků k zásadní politicko-ekonomické transformaci. To nebyla třetí cesta.

MS: *Nenamítám. Člověk by měl uchopit vlastní pozici a uvědomit si k čemu zde je a jak by mohl být společnosti dostatečně užitečný.*

VIB: To je přesně ono. Kreativní jedinečnost je z definice užitečná nejen pro tvůrce, protože má pozitivní externalitu pro okolí. Někdo něco vytvoří – nenechá si to jen pro sebe. Co by s tím vlastně dělal? Až takové sobectví v lidech není. Kreativce trpí přebytky. Musí je dát dál a sdílet je s jinými. I v komunistickém uspořádání měli lidé na to dělat spontánně mnoho inovativních věcí, avšak problém byl, že se to nemohlo jen tak spontánně předávat dál. Ten systém lidskou tvořivost na jednu stranu nařizoval, ale na druhé straně si ji bezostyšně reguloval a přivlastňoval. Člověk byl v něm jenom manipulovanou věcí. Když jednal samostatně vznikala mu často jen osobní zátěž. Pokud to dělal mimo svůj byt, chatu a sport, byl považován za asociála a nebezpečnou neřízenou střelou hodnou zneškodnění. Komunismus nebyl schopen opustit vojenskou logiku svého hierarchického fungování. Navíc se přímo děsil ekonomické meritokracie. Pro středoevropské kulturní dědictví byl ten režim zhruba pro 85% obyvatel bez „sex appealu“, ne-li přímo znechucující.

MS: *Ne každý si tuto skutečnost uvědomuje. Znakem je zneužití jednotlivce. Potenciál byl navíc teritoriálně ohraničen.*

VIB: Lidská svoboda končila nejen u železné opony, ale navíc i čtyřmi zdmi dané místnosti, kde byli jen blízci prověřeni souputníci. Charakteristickým pro socialismus byla vzájemná politická nedůvěra a odpor ke šplhounům-tlučubám.

MS: *Mnohé zde vznikalo! Podívejte se na sklářství a jeho proslulost, podívejte se na fakt, že zde vznikaly investiční celky?*

VIB: I v komunistickém režimu žili lidé, co tvořili nové hodnoty. Je to jejich naprostá přirozenost. Vezmeme-li to kvantitativně, reálný růst hospodářství středoevropských komunistických zemí byl v rozmezí 0,2 až 3 procenta ročně (záleží na výpočtu dle nominální nebo kupní parity ve stálých cenách). V produkci železa, betonu, uhlí a vojenského hardware na hlavu jsme byli špičkou světa. Zde se bezpochyby něco vytvořilo, ale za cenu morálního marasmu lidské nesvobody. Množství lidí bylo šikovných. Vždyť v Československu žilo přes 15 milionů lidí. Většina potřebovala něco vytvořit. Je hodně málo lidí, kteří jsou absolutně netvořiví a neproduktivní, tj.

živí se jen krádeží nebo žebrotou. Ale i tam mají svou negativní elitu. Všimějme si více, jak se ve společnosti uplatňuje podnikatelsko-inovativní étos, který je fundamentem ekonomického vzestupu. V komunismu se nedalo mluvit o podnikání, byť tvořivost jednotlivců na podnicích byla a vedla by k výrobkům, které by měly světové parametry. Proč ale by tu svou časově náročnou práci měl člověk dělat jen tak z rozmaru? Podnikání znamená, že plody, které vypěstují, mohou sklídit a zacházet s nimi, jak sám chci, včetně využití k realizaci zisku v obchodě s okolím.

MS: *Nesmíme zapomenout, že se též vystavují všanc neúspěchu.*

VIB: Riziko inovativního neúspěchu není to nejhorší – je normální. Horší je, když člověk uspěje, ale způsobí si v okolí jen problémy. Institucionální poměry v liberálním kapitalismu tvoří systém, který na napomáhání inovacím a podnikatelství staví. Ptejme se, jaké jsou zásadní ekonomické úlohy státu? Jsou tři: napomáhat volnému průchodu tržních informací o preferencích lidí a možnostech výroby; pomocí stimulů a právních regulací omezovat negativní externalitu u kreativních činností; a současně umožňovat iniciativu lidí za účelem efektivní tvorby a spotřeby privátních a veřejných statků. Právě tyto funkce „zdola“ komunismu chyběly a stát se projevoval poloslepým diktátem shora.

Kdybyste se zeptal, co si myslím o současné společnosti, pak bych řekl, že původní nadšení 90. let ze tří nabytých svobod (tj. podnikatelské, politické a osobní) u prvních dvou postupně eroduje bez adekvátních náhrad a místo nich se lidé o to víc zakuklují do té třetí. Koronavirová krize ukázala, že stát může ukrajovat z osobní svobody dokonce rázněji, než u prvních dvou. Podnikatelský a demokratický étos se sice u nás ještě nikdo neodvážil zastavit, avšak čas už na tom pracuje. Váha se začíná vychylovat ve prospěch populistického státu a vlády jejího aparátu. To vyhovuje politikům nahoře i zhruba třetině lidí tam dole.

... Ostatní hodnoty proměny ...

MS: *Ještě bych se zeptal, jaké další hodnoty jsou důležité pro společenský rozvoj. Vystačíme-li si se svobodou? Co například spravedlnost?*

VIB: Dle mého názoru, je nutné respektovat několik hierarchicky seřazených étosů: jsou to étosy jednotlivce, rodiny, podniku, obce, státu a sounáležitosti lidstva v rámci rovnosti. Jednotlivci se svou jedinečností jsou na vrcholu obrácené pyramidy. Vše ostatní je pod nimi a má jim napomáhat k jejich seberealizaci v harmonii se svým okolím. To vyžaduje horizontální a vertikální kooperaci, vzájemnou informovanost, možnost dohadování, adaptaci, úctu a empatii. Teprve tím, jak je dominantní svoboda jednotlivců propojena v uvedené hierarchii, vzniká svobodná a spravedlivá společnost. K ideálu se samozřejmě bude jen přibližovat. A také nemůže být společností egalitární. Naproti tomu Mussolini chápal svobodu zhruba následovně: komfortní stát typu sdružených komunit s dobrým jídlem, dobrým spaním a pevným lídrem (capo locale), přičemž všechny komunity jsou obehnány svou ostrahou, protože nebezpečí přichází zvenčí. Uvnitř si udělá pořádek capo. Podřízenost jednotlivce státu je tam bezvýhradná. V tom byli zajedno fašisté i komunisté. Reálným řešením u obou bylo žít ve strachu, lži, přetvářce a podlézání, což nejlépe splňovalo žití na způsob populistického koncentráku.

MS: *To je totalita.*

VIB: I někteří další prezentují totalitu jako svobodu. Podívejte se na Karla Marxe. Ten svobodu definuje jako poznanou nutnost. No a právě on si osoboval právo určovat onu poznanou nutnost a objektivní nutnost být v onom „komfortním“ koncentráku. Dle Lenina je poznaná nutnost být veden komunistickou stranou a jejími samozvanci na vrcholu mocenské hierarchie.

MS: *Není to snad nepochopení svobody?*

VIB: Všichni tři uvedení svobodou jednotlivce pohrdali a to ze sobecké intelektuální ješitnosti a touhy po moci. Miliony lidí jim na tuto „svobodu“ skočilo, aby ovládali jiné malé lidi a byli tak hierarchicky vyššími. Nepochopením svobody je spíš interpretace, že je to možnost si dělat, co člověk akorát chce. Takto „svobodný“ byl například Stalin, a Trump by s tímto principem zřejmě také souhlasil. Další nepochopení svobody je, že lze dělat jen to, co nikomu neškodí. To by však znamenalo dělat svobodně jen velmi málo věcí. Většina toho, co člověk dělá, někomu vadí, ne-li přímo škodí. V angličtině se tomu úniku zla říká „trade-off“, „opportunity cost“ a „negative externality“.⁹ Podstatnými rysy svobodné společnosti jsou volný přístup k informacím a možnost kooperovat s kýmkoli bez zábran a licitovat tak své akce s širokým okolím, což vede ke kreativě, ekvivalentním kompenzacím a dobrovolnému adaptivnímu chování účastníků. Žít v demokracii a svobodě klade velké nároky na odpovědnost a odvahu každého člověka, jimiž ale lidé nejsou stejně obdařeni. Proto se mnozí cítí být svobodou zrazeni a pod sliby populistů se jí s lehkým srdcem vzdávají ve prospěch hierarchicky nadřazené moci, například státu a jeho byrokracie. Vrhají tím do nesvobody i ostatní, i když je to ke škodě všech. To je obrázek našich voleb v červnu 1946.

MS: *V období 1948-1989 tak byla potlačena svoboda podnikání a tím i hospodářské kreativity a po roce 1989 přímo explodovala, přestože před ní stál světově bezprecedentní úkol systémové transformace, to je kreativní destrukce celé ekonomiky bez návodu a bez záruk.*

VIB: Miliony Čechů se hlásily k tomuto úkolu jako účastníci privatizace, živnostníci nebo zakladatelé podniků na zelené louce. To bylo až heroické. Prioritním úkolem byla kreativní redistribuce komunistického státního majetku, který zajišťoval přes 90% tvorby tehdejšího HDP. Polovina (ne-li víc) tohoto majetku však byly neefektivně až nesmyslně alokované kapacity s produkcí neprodatelnou na západ bez značného cenového diskontu. Co se má z fyzických aktiv likvidovat hned a co až do deseti let, to měl málo kdo odvahu rozhodnout. Chyběly informace. Hledali se noví vlastníci – budoucí skuteční podnikatelé, kteří se však museli teprve „zastřílet“ v terénu privatizace bez funkčních právních mantinelů. Muselo se do toho jít i v rozhodovací tmě a výsledek se nemohl vyhnout omylům, přešlapům, či účelovým faulům. Procesu české privatizace však nelze vytknout nedostatek kreativity a svobody. Průběh privatizace byl obrázkem životaschopnosti české společnosti, protože valná většina privatizačních rozhodnutí vycházela z lokálních dolních pater hierarchie rozhodování. Ta i v rámci informačního chaosu ve valné většině případů docházela k racionálním rozhodnutím. Tím byla česká privatizace unikátní. Bát se a nic nedělat by byla ta nejhorší alternativa.

... Kreativita a její proměny ...

MS: *Ještě pár slov ke kreativě. Porovnáte-li jedince, který byl za komunistickou zdi a pak se díval na kreativní prostředí kapitalistického pořádku, jak velký rozdíl tam spatřoval?*

VIB: V té době žil jistý generál Alojz Lorenc. Byl šéfem StB a de facto vrchní stratég československého satelitního režimu. Po roce 1989 se stal úspěšným velkopodnikatelem – a to v investiční skupině Penta. Generál Lorenc tam našel své prostředí. Určitě tam byl společensky užitečnější než v StB. Jak k tomu vůbec přišel? Tento člověk rozdíl před a za železnou oponou zřejmě dobře viděl. V hlavě zmatek zřejmě neměl.

MS: *Můžeme říci, že kapitalizoval svůj lidský kapitál, ...*

VIB: ... jenž za komunismu mohl uplatnit jen ve prospěch moci nad jinými. Když organizoval StB a kontrarozvědku, plno věcí dokázal odkoukat od Západu. Umožnil pád skomírajícího režimu,

---

⁹ Přibližný překlad je „balanc“, „vyvažování“, „kompromis“, respektive „volba mezi dvěma konkurenčními řešeními“ u prvního, „náklady ušlé příležitosti“ u druhého a „negativní externalita“ u třetího. To vysvětluje nutnost koexistence dobra a zla.

poněvadž měl obrovské pravomoci. Mohl davy studentů nechat rozmetat. Ptejme se ale, co by z toho měl, když jeho sovětské „načalstvo“ mu najednou dalo volnou ruku a mohl svobodně rozhodovat. Takových lidí bylo daleko více – jedním z nich byl i Andrej Babiš, který byl jak v komunismu, tak i kapitalismu jako ryba ve vodě. Uznejme, že většina komunistických pohlavářů byla absolutně neschopná se adaptovat na zcela jiný způsob kapitalistického myšlení a organizace, jaký začal dominovat tak od r. 1991. Takových však bylo hodně i mezi normálními lidmi a ti berou pád komunismu jako svou prohru. Zhruba třetina lidí se nyní domnívá, že za komunismu se žilo líp a spojují komunismus s romantikou a falešným egalitářstvím.

MS: *Myslím si, že jste odpověděl na trochu něco jiného. Mně šlo o to, zdali se dá procentně určit, o kolik systém přišel díky své netvořivosti. Můžeme tento problém ukázat prostřednictvím ekonomických proměnných? Například hospodářství nemělo takový drive.*

VIB: Opakuji, že i v komunistické společnosti lidé něco tvořili. Byl tam růst. Ten však nebyl „inteligentní“ a zaměřen na potřeby spotřebitele. Každý, komu se poštěstilo nakouknout na Západ, byl ohromen nabídkou v obchodech a sítí dálnic. Životní styl Západu mohl jen obdivovat. Z hlediska spotřebitele byly u nás investiční priority přiřazeny nesmyslným výrobám pro výrobu a pro tzv. „obranu“ (tj. útočnou válku), což bychom mohli připodobnit přehazování písku a budování hladových zdí.

MS: *Tím však nevzniká bohatství lidí.*

VIB: Tak byl koncipován komunistický systém. Byl to derivát armádní organizace. Přes všechno toto nepříjemné, byli zde lidé, kteří dobrovolně něco vytvořili – a moc za to nechtěli, protože jim to „nedalo“. Lze říci, že kreativita a rozvoj bohatství lidí byly v nich a dávali to na oltář společnosti, která je za to mnohdy jen potrestala a o slávě si mohli nechat zdát. Kreativita v komunismu tíhla k sado-masochismu. I výzkumníci v Ekonomickém ústavu ČSAV, kam jsem i já patřil, postupovali v tomto duchu. Jednu oficiálně nadirigovanou publikaci ročně jsme měli pro plánovače vědy, druhá byla vlastní a zásadně bez marxismu. Tento model fungování tam byl jakýmsi zázrakem průchozí. Práce, které si ekonom psal za sebe, byly oponované dvakrát. Jednou oficiálně a podruhé v uzavřeném společenství spřízněných duší,¹⁰ kde jsme vedli hlubší diskuse. U oficiálních publikací rozhodovalo stanovisko tříčlenné oponentní komise. Tam byla všeobecná snaha, aby práce „nepřekážela“ a aby obhajoby procházely. Přestože byly na „společenskou objednávku“, jejich objednatelé se o ně téměř nezajímaly. Plán byl splněn a zametlo se to pod koberec, byť to mnohdy byly kvalitní věci.

S podivem, „rozvoj“ marxismu nebo apologetika centrálního plánování se na Ekonomickém ústavu po roce 1975 už nijak moc neforsírovaly. Radost z toho všeho oficiálního ale nebyla, protože se člověk musel neustále přetvařovat a jistit se proti zákeřné ráně ze tmy. Navíc sloužit režimu, za který se člověk styděl, bylo evidentně nemorální. O to víc si člověk dával záležet na tom „vlastním“ výzkumu, kde plno věcí musel dělat na černo a riskovat, že jej při oficiální veřejné obhajobě nějaký zakomplexovaný oportunist napadne. Nebylo nic jednoduššího než výtka, že

---

¹⁰ Namátkou jmenujme (z mého pohledu – řazení je do značné míry náhodné): L. Mlčoch, J. Hlaváček, T. Ježek, K. Kouba, D. Tříška, J. Zieleniec, A. Zemplerová, M. Mejstřík, O. Dědek, K. Dyba, P. Kysilka, Z. Tůma, V. Dlouhý, L. Klausová, V. Klaus, I. Očka, M. Černý, J. Mládek, A. Bulíř, J. Jonáš, R. Češka, M. Bohatá, V. Bárta, P. Zahradník, V. Rudlovčák, J. Horváth, K. Kříž, J. Křovák, V. Kupka, M. Kupka, J. Kotrba, M. Potůček, J. Vavroušek, E. Zamrazilová, M. Hollmannová, E. Tošovská, J. Štouračová, J. Vepřek, M. Zeman ... Co jméno, to osobnost, která se po r.1989 společensky prosadila. Dále tam byli „korespondenti“ na dálku: Z. Drábek, R. Quandt, R. Portes, D. Begg, M. Dabrowski, J. Kornai, T. Bauer, A. Simonovits, L. Halpern, A. Török, ... Nemám vysvětlení tohoto fenoménu, jak se mohlo stát, že v jednom domě se sešlo tolik mimořádných osobností ekonomické transformace, aniž to kdokoli oficiálně organizoval, respektive navzdory všem snahám, aby EÚ nebyl líhní mozků kapitalismu. Jejich dopad na tuto společnost byl po r. 1989 strhující.

daná práce není marxistická, což se stávalo dosti často, přestože útočník žádný marxista ani nebyl.¹¹ Bylo paradoxem v této kafkovské situaci, že jedinou účinnou obranou byla odpověď, že v Sovětském svazu se podobný výzkum prováděl¹² a my na něm jen dále stavíme. To byl argument, před nímž museli ustoupit i ti nejzarputilejší dogmatici. Ti však stále mohli kontrovat námitkou „a proč se vám to tam v citacích jen hemží západními ekonomy“? Aby se to zametlo pod stůl, člověk pak musel slíbit nějaké pokání s nadějí, že se na to vše brzy zapomene. To člověka hodně ponižovalo a raději se pro příště jen hlouběji zahrabal do matematiky a statistiky. Jak vidíte, stále se pohybujeme kolem svobody a etiky.

MS: *Důležité, co garantuje svobodu, je „řád“.*

VIB: Pokud „řád“ znamená pravidla hry - to je právní řád, morálku a omezení na zásahy státní byrokracie - pak je zřejmé na jak křehkém ledu se svoboda pohybuje a jak snadno jí lze sypat písek do ložisek. Svoboda podnikání a kreativity je na pravidlech řádu (to je na institucích) životně závislá. Jde zejména o ochranu vlastnických práv a fungování trhů. Když jsem přemýšlel nad otázkou svobody, sepsal jsem si seznam kreativních činností: věda, výroba, obchod, služby, námezdní práce, rodičovství, umění, sport, kutilství. U všech se vyskytují dva podnikatelské rysy: riziko výsledku a vstupní investice času a peněz. Funkční řád dané společnosti by měl napomáhat k jejich minimalizaci, na rozdíl od nefunkčního, který obojí zvyšuje a tak kreativitu a podnikatelství paralyzuje.

MS: *Vědec by asi nerad dělal nějakou námezdní práci.*

VIB: Nemyslete si, vědecká činnost v základním výzkumu a výuce je částečně přirozenou námezdní prací, kterou by měl iniciovat organizačně nadřízený člověk s inovativním talentem. Na Univerzitě Karlově působím jako vědec a učitel - námezdní pracovník. Někdy mi to připadá až jako práce otroka. Podívejte se sem na počet počítačových souborů, s nimiž přicházím na škole do styku. Tisíce z nich jsou jen moderní papírování – příkazy, výkazy a reporty. A tato hromada papírů na stole jsou zase výsledky jedné zkoušky. 38 studentů krát 8 archů od každého: člověk tak musí přečíst a spravedlivě oznámkovat kolem 300 stránek. Dále akreditace jednoho studijního programu na 5 let představuje v mém případě 339 hustě popsaných stran drobným písmem.

MS: *Proč?*

VIB: Tak trochu žijeme v opakování své minulosti. Za komunistického režimu jste psal práce, které byly pro režim, nyní podobným stylem vyplňujete výkazy. Administrátoři jsou také kreativci a je jich stále víc. Poté už znovu máte čas pro vlastní tvorbu. Námezdní práce není nic méněcenného – je to služba v rámci vzájemné kooperace. Jde o základní společenský vztah. Někdo někomu dá nějaký pracovní kontrakt: něco za něco. Oba na sobě závisí. Ptejme se na to, co je lidská společnost: celá lidská společnost je založena na vztahu výměn. Důležité je, aby to „něco za něco“ bylo ekvivalentní, aby vás někdo nebral na hůl a hlavně, aby to první „něco“ mělo společenský smysl – nějakou přidanou hodnotu. Pak by těch námezdních kontraktů mělo být co nejvíc a ke spokojenosti všech.

---

¹¹ Odhaduji, že ze zhruba 100 výzkumníků na EU ČSAV tak 25 bylo marxistů-žoldněřů-oportunistů. Pochybuji ale zda mezi nimi bylo víc než 7, co v to navíc věřili i platonicky.

¹² V SSSR se od 60. let rozvíjely jako substituty marxismu teorie systémů, kybernetika, informatika, operační výzkum a tzv. ekonomicko-matematické modelování. Jejich hlavní obranou proti marxismu byla rozsáhlá matematizace, na níž dogmatici nestačili. Vůdčími pracovišti tam byly CEMI-Moskva, Sibiřský ekonomický ústav - Akaděmgorodok a další pracoviště vedená G. Gvišianim a V. Gluškovem, zaštitěných vysokým politickým krytím. Je smutnou ironií, že se u nás musel opravdový ekonomický výzkum hájit poukazem na sovětské práce, přestože byl mnohdy kvalitnější.

MS: *Neměli bychom opomenout, že námezdní pracovník v sobě nese pocit opovržení.*

VIB: Pokud to tak je, pak je to výsledek selhání jak společnosti, tak jednotlivce. Cítím v tom zápach reálného socialismu, který odnaučil lidi sloužit, tj. vykonávat dobro i těm druhým ve vztahu ekvivalence. Taková snobská společnost je nemocná, i když třeba už není komunistická. Nejlépe o tom pojednává ve svých dvou dystopických románech Franz Kafka. Snad jen se dnešní lidstvo do takové společnosti nehodlá ve své krátkozrakosti brzy dále zamotávat.

MS: *„Námezdní“ je to odvozeno ze slov „na mzdu“ ...*

VIB: To proto, že někdo dostane právo tvořit a mzda je ekvivalent jeho zásluhy. Jeho mzda by měla být proporcionální jeho kreativitě, kterou mu předvídavý zaměstnavatel přihrál. Tak by to mělo být ve spravedlivé společnosti. Je to jako s dobrým orchestrem: kromě vybraných námezdních hráčů tam musí být i vynikající námezdní dirigent, přičemž ti spokojení hráči odměňují výbornou hrou nejen jeho, ale i tisíce posluchačů. A dobrou mzdu pobírají navíc. Tam, kde převažují rentiéri a diktátoři, tam kvalita života ve smyslu tvoření upadá.

MS: *Mikroekonomie tvrdí: mzda pracovníka by se měla rovnat jeho meznímu produktu.*

VIB: Samozřejmě, zde hned narážíme na holý fakt, že lidé jsou přirozeně různě kreativní. Ty individuální rozdíly v dnešní společnosti jsou obrovské: od negativních hodnot až po miliony korun. Ve společnosti s perfektními tržními kontrakty každý, kdo dostává hodně, to dostává zaslouženě. Vyjadřuje se v tom přínos, který poptává společnost. Takže obě strany kontraktu z toho profitují. A nejen to, líp je na tom ekonomicky i celé společenství, které si může dovolit kompenzovat ty nejméně kreativní a to z pocitu solidární sounáležitosti. Otázkou je, do jaké míry je perfektnost tržních kontraktů narušena. Bohužel, na jejich přirozenou částečnou imperfekci se často reaguje jejím dalším prohlubováním, až k úmyslné paralýze pracovního trhu. Tak se do popředí dostávají názory neomarxistů, že růst ekonomiky je zhoubný a bohatí lidé jsou zloději. Místo toho se klade pseudo-cíl: dosažení rovnosti všech lidí s garantovanou zaměstnaností za garantovaný plat. Rozdílné přínosy jednotlivců celku se tak stávají irelevantní. Motiv tvořit degeneruje. Nahrazuje ho étos přerozdělování, který nakonec vede k mafiánství a k chudobě všech.

... Trh a jeho význam ...

MS: *Zastavme se u trhu.*

VIB: Pokud nám jde o efektivitu práce a optimální ekonomické využívání lidských zdrojů, je to právě na trhu práce, kde se o efektivitě námezdní práce rozhoduje. Za socialismu se tvrdilo, že místo údajně zdlouhavé alokace práce v konkurenční licitaci je efektivnější použít komisi moudrých diktátorů-byrokratů, kteří rozhodnou kde a jak má člověk pracovat. Výsledkem bylo, že sice každý měl v občanském průkazu razítko zaměstnavatele, ale málokdo pracoval tvořivě a efektivně. Spíš se tak jen tvářil.

MS: *Zmínil jste otázku přirozenosti systému. Myslíte si, že člověk je od počátku určen k trhu, k výměně?*

VIB: Člověk je definován směnou (tj. obchodem) se svým okolím. To je základ všech společenských vztahů, který se s námi táhne tak 50 tisíc let. Nemyslím jen výměnu typu 3 šípy za 1 ovčí houni, ale i nemateriální výměny typu přátelství nebo informovanost. Opakem je stav introspekce, meditace, či nirvány. Tam od společnosti člověk spíš utíká. Jen se podívejme na situaci nás dvou: jsme zde v rozhovoru a neustále vyměňujeme a vlastně obchodujeme svými myšlenkami. Já se vám snažím něco prodat ze svých názorů a snažím se to udělat co

nejtransparentněji a dobrat se odměny ve vašem porozumění. Vy se mi též snažíte něco „prodat“ a dobrat se ke společensky smysluplnému textu z mé strany. Vše, co bylo mezi námi řečeno, je umožněno výhodami ze svobodné možnosti výměn. Samozřejmě, jen menšina lidských výměn je za peníze. Většina je stále jen barter – směna v naturáliích. Prostředí konkurence je ale všudypřítomné: vy máte možnost udělat rozhovor s někým jiným a já bych zase nechtěl, aby má slova mi přinesla jen ostudu a budu proto raději omílat triviality. Oba hrajeme na trhu s informacemi a snažíme se na něm uspět na základě vzájemné dohody. K tomu nepotřebujeme žádný befel ze Zámku, ani advokáta, ani revolver, ani měšec se zlatáky.

MS: *Bez výměny by nebyla společnost a člověk by byl velmi chudý.*

VIB: Když se zamyslíme nad tvůrčí činností, zjistíme, že je jí potřeba všude a má charakter podnikatelství. Problém jen je mít odvalu se do něho pustit. Například mít dítě. Sázím na „nový produkt“ do rodiny. Nevím jak dopadne, bude stát množství úsilí a peněz, ale slibuji si od něj převahu užiteků. Přeci nemáme děti pouze kvůli tomu, abychom je po čase zavrhlí, či nakonec se uzoufali. Společnost je bohatá tehdy, když se nebojí rizik, má prostředky na překlenutí nákladů investic a hlavně hýří odvážnými nápady. Ti, co je mají, musí dostat šanci, protože lidí odhodlaných nápady realizovat je hubená menšina. Prosperující společnost je společnost s pozitivní selekcí podle kreativity a ne podle schopnosti produkty přerozdělovat mimo ekvivalentní směnu. Výchova a stát by étos kreativity měly mít za svůj primární cíl.

MS: *Pro mnoho lidí je dítě velký impuls do života.*

VIB: Nezapomínejme ale ani na ty menší impulsy do života, které jsou součástí cílů ekonomiky pojímané zeširoka jako svět výměn: například mít kolem sebe množství nápomocných lidí, jejich úsměvy, nezdevastovanou přírodu, mít radost z umění, sportu a cestování, bezpečnost na ulicích, nebo mít možnost čerpat ze znalostí jiných, které usnadňují život. Zde jsme znovu u významu svobody a kreativity a roli funkčního státu.